

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Николай Михайлов Нейчев

Катедра Руска филология, ПУ „Паисий Хилендарски”

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2. 1. Филология,

докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Полска литература)”

Автор: Мина Георгиева Стойнова

Тема: *Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва–Трети Рим” и „Полша–Предна крепост на християнството” (Polska antemurale christianitatis) през периода 1444–1683 г.*

Научен ръководител: проф. д. ф. н. Панайот Димитров Карагъзов

СУ „Св. Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии, Катедра по славянски литератури

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-2051 от 07. 05. 2016 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва – Трети Рим” и „Полша – Предна крепост на християнството” (Polska antemurale christianitatis) през периода 1444–1683 г.* за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2. 1. Филология; докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Полска литература)”. Автор на дисертационния труд е **Мина Георгиева Стойнова** – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Славистика” при Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски” с научен ръководител проф. д. ф. н. Панайот Димитров Карагъзов – СУ „Св. Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии, Катедра по славянски литератури.

Представеният от докторантката **Мина Георгиева Стойнова** комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
 - автобиография в европейски формат;
 - нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС ‘магистър’)
 - заповеди за записване в докторантура, прекъсване на обучението (поради майчинство) и за продължаване на обучението;
 - заповед за провеждане на изпит от индивидуалния план и съответен протокол за издържан изпит по специалността с успех – Отличен (6.00);
 - протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
 - дисертационен труд;
 - автореферат;
 - списък на научните публикации по темата на дисертацията;
 - копия на научните публикации;
 - декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
 - справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет;
- Докторантът е приложил 6 броя публикации по темата на дисертацията.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Мина Георгиева Стойнова е редовен докторант към катедра „Славистика” на ПУ „Паисий Хилендарски”. Дисертационният ѝ труд е завършен в законно установения срок и е преминал успешно обсъждане на заседание пред разширен състав на катедра „Славистика” на 28. 03. 2016 г. и е насочен за публична защита пред научно жури. М. Стойнова е магистър по славянска филология – полски език (2009), бакалавър по руски език и западен език (2011), хоноруван асистент по руска литература на XIX век (от 2009), по история на полската литература и по славянски литератури (от 2013) в ПУ „Паисий Хилендарски”.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата *Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва – Трети Рим” и „Полша – Предна крепост на християнството” (Polska antemurale christianitatis) през периода 1444–1683 г.* е несъмнено дисертабилна и актуална, особено що се касае до осмислянето на тези два глобални концепта, както в миналото, така и рефлексията им в контекста на нашия сложен съвременен свят. Както правилно отбелязва докторантката „Двайсет и първи век все още не е забравил идеите „Москва – Трети Рим” и „Полша – предна крепост на християнството” и диалогът между минало и настояще продължава в търсене на помирение между реалността и мита” (Автореферат, с. 4).

4. Познаване на проблема и методология на изследването

Докторант Мина Стойнова е детайлно запозната както със средновековните извори, свързани с генезиса на проблема, така и с огромния масив от научна литература, изследваща идеите „Москва–Трети Рим” и „Полша–Предна крепост на християнството”, от XIX век, от близкото минало (XX в.), та до най-ново време (коментират се съчинения буквално от миналата 2015 година). Но, както подчертава авторката, *отсъстват разработки, които разглеждат литературните интерпретации на тези устойчиво присъстващи във времето идеи/митове* (10). Създаването на нова гледна точка към идейните явления чрез *филологическо изследване* е една от главните цели и достойнства на предлагания дисертационен труд. Изследователката Мина Стойнова демонстрира задълбочени познания при разкриването на сложния социално-исторически контекст на епохата (XV–XVII в.), предпоставящ появата, утвърждаването и митологизирането на идеите *Москва–Трети Рим* и *Полша–Предна крепост на християнството* в руската и полската социална действителност. Комплексният характер на дисертационната проблематика изисква феномените да бъдат обгледани от културологичен, исторически, политологичен, богословски, социологически, литературно-филологически ъгъл. **И трябва да подчертая, че докторантката умело съумява да съчетае компаративистичния метод с методите на анализа и обобщението за постигането на поставените цели.**

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Трудът е добре структуриран. Състои се от 434 стр., от които 340 стр. са основен текст (въведение, четири глави, заключение), 21 стр. библиография (съдържащ над 291 източника на български, руски, полски, английски, немски и латински език) и 73 стр. приложения.

Дисертацията обхваща значим исторически период (повече от 200 години). Херменевтично изследването е композирано на кръгово-спираловиден принцип, което ще рече, че едни и същи, сравнително ограничени на брой, факти се анализират последователно и педантично от различен ъгъл и на различни нива, което неизбежно поражда повторения и чувството за известна монотонност.

Първа глава: *Проучване на проблема за генезиса, развитието и литературните отражения на идеите/митовете „Москва–Трети Рим” и „Полша–Предна крепост на християнството” в изследователската литература (14–80)*, пунктуално разглежда и критически оценява източниците и проучванията на двете идеи и постепенната им трансформация от религиозно-политически в културно-митологични структури (проучени са 73 източника). Главата приключва с важните изводи, че „продължителите” на Филотей, отъждествяват „Третия Рим” или със „Светата Рус”, или го уподобяват на „антихристовото царство”, което може да се обясни с дуалистичното християнско разбиране на историята. От друга страна, афористичният характер на израза *Москва–Трети Рим* е основната причина за произволните тълкувания на неговото съдържание и дава основание за различни „идеологически медитации” (Н. Синицина).

Що се отнася до идеята *Полша–Предна крепост на християнството*, с времето тя също получава многообразни интерпретации, като се прехвърля или върху личността на Варненчик, или върху представата за „християнската държава”. Но през средата на XV в. идеята за *Antemurale Christianitatis* постепенно започва да се идентифицира с Полша заради отпора, който оказва тя срещу турци и татри. С течение на времето митът за „Предна крепост” излиза извън рамките на географската и военната тематика и се развива в различни аспекти. Митотворчеството се насочва към представяне на полския католицизъм като основополагащо начало на Полша, а месианистичната ѝ роля – като най-важен компонент от идентичността на полския народ.

Най-съществената констатация тук е, че в проучените издания *отсъства източник*, насочен към *съпоставително изследване* на идеите *Полша–Предна крепост на християнството* и *Москва–Трети Рим*, който да се основава на литературните им отражения.

Втора глава: *Генезис на идеите/митовете „Москва–Трети Рим” и „Полша–Предна крепост на християнството” (81–161)*, анализира комплицирания процес на зараждане на двете идеи в контекста на политически, религиозни и литературни

явления и се спира на трите теории, обосноваващи появата на идеята *Москва–Трети Рим*: българско начало, „латински” произход и местен (руски) генезис.

Изследването на руския генезис на треторимската концепция заема най-авторитетния текстови масив. Подробно и убедително се изяснява, че в основата на грандиозната идея за приемствеността от страна на Московското царство на византийската имперска традиция залягат четири значими исторически събития: Флорентинската уния, падането на Византия, отхвърлянето на татарското иго и навършването на седем хиляди години от сътворението и очакването на края на света. Тези исторически събития намират отражение в паметниците на оригиналната древноруска литература и тези паметници са подробно разгледани и анализирани в дисертацията.

Що се отнася до идеята *Предна крепост*, Мина Стойнова се заема с трудната задача да изясни развитието на концепта Християнска република през Средновековието. Изтъква се, че генезисът на идеята „Полша – Предна крепост на християнството” има връзка с папската концепция за *BELLUM SACRUM* („Свещена война”) и нейното въплъщение – кръстоносните походи. В този контекст двете военни кампании на Владислав III Ягело срещу Османската империя оформят границата между генезис и развитие на идеята *Полша* като *Предна крепост*, защитаваща християнския свят.

Трета глава: *Развитие на идеите/митовете „Москва–Трети Рим” и „Полша–Предна крепост на християнството” (1444-1683)*, разглежда многообразни форми на функциониране на двете идеи (162–207). Тук се прави важната констатация, че в ранния си период треторимската идея не получава официално признание сред светските управници, а църковните власти я забраняват като част от еретическото разколническо вероучение. **Специално искам да се отбележа, че със своето сериозно и аргументирано мнение** „за незначителното въздействие на съчиненията на Филотей върху московския владетел” поради отсъствието им в Царския архив от XVI в. докторантката убедително се противопоставя на изказаното в науката мнение, че в първите години на управлението на Иван Грозни авторът на треторимската идея е вече „знаменит и влиятелен”. Проведеният текстологичен анализ на редица съчинения от тази епоха също доказва направения извод. **Това е един от приносните моменти на изследването.** В тази част детайлно се извеждат основните компоненти, съставляващи месианския характер на идеята *Москва–Трети Рим*, както и трансформацията ѝ в

цезаропапистка самодържавна доктрина през епохата на Иван Грозни и новото възстановяване на симфонията с учредяването на Патриаршията в Москва (1589 г.).

Като се обръща отново към историческото развитие на идеята *Полша–Предна крепост на християнството*, авторката справедливо отбелязва, че през XVI в. формулата губи значителна част от своята актуалност. Но под въздействието на турската заплаха през XVII в. нещата чувствително се променят. Оказва се, че след битката при Хотин от 1621 г. назоваването на Полша като „предна крепост“ както в полските, така и в чуждите литературни източници, нараства лавинообразно. С победата на „Свещената лига“ и Ян III Собиески при Виена през 1683 г. идеята достига своята кулминационна точка на изразяване и вече никой не оспорва титлата на Полша като „предна крепост на християнството“.

Четвърта глава: *Литературни отражения на идеите/митовете „Москва–Трети Рим“ и „Полша–Предна крепост на християнството“ в руската и полската литература през периода 1444–1683 г. (208–326)*, със своята филологическа насоченост се явява базисна за дисертационното изследване на Мина Стойнова. Тук прецизно се проследяват литературно-историческите връзки между Филотеевия цикъл и византийската традиция. Особен интерес представлява подглавата, разглеждаща концепцията *Москва–Трети Рим*, отразена в посланията между цар Иван Грозни и княз Андрей Курбски, което е, по мнението на докторантката, най-забележителното комуникативно и литературно събитие, представящо важен етап от развитието на политическата мисъл в Русия от XVI в. Образцово осъщественият текстологичен анализ разкрива таланта на изследователката да навлезе в сложния психологически конфликт между самодържеца и разбунтувалия се княз. Задълбоченият филологически подход, който обяснява жанровата специфика на посланието, характера на стила и изразните средства, достига до самата сърцевина на проблема за самодържавието и съборността, до утвърждаването или дискредитирането на идеята за „Третия Рим“. **По мое мнение именно в тази текстова зона дисертацията достига кулминацията на своята убедителност и оригинален мисловен почерк.**

Вторият важен акцент в тази част на изследването е отражението на идеята *Полша–Предна крепост на християнството* в полската литературна традиция в периода XV–XVII в. На литературно-критическа обсервация е подложен значителен и разнообразен текстови масив от творби, типологизирани по темпорален, жанров и идеен признак. Особено значение за доказването на докторската теза представлява подробният жанров, стилистичен и идеен анализ на творбите на Пьотр Скарга, в които

се изразява предчувствието за полската предмесианска концепция. Изследователката постулира, че творчеството на Скарга е първи опит за пренасяне на идеята за *Antemurale* в художествената литература. Своеобразна кулминация както в художественото отразяване на идеята „Полша–предна крепост на християнството”, така и в самото дисертационно изследване се явява проникновеният литературно-критически анализ на съчинението на Станислав Жулкевски *Начало и развитие на Московската война* и поемата на Вацлав Потоцки *Развитие на Хочинската война*, в които се опоектизира чувството за богоизбраност на полския народ. Важно е наблюдението, че актът на превземането на Москва застрашава суверенитета на православното царство и поставя под съмнение месианската роля на руското православие, като оформя два полюса и противопоставя пряко двете водещи духовни идеи по това време, „Полша – предна крепост на християнството” и „Москва – трети Рим”.

Много ми се ще да подчертая иновативната важност на тази последна част и особеното ѝ значение за цялостния приносен характер на дисертацията. Именно тук компаративното изследване върху проблема за генезиса, развитието и литературните отражение на тези два фундаментални за Русия и Полша концепта постига логическата си завършеност.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Убедено мога да заявя, че дисертационният труд на Мина Стойнова е **новаторски** не само за българската, но и за световната славистика. Това е **първото** по рода си изследване, което в **съпоставителен план** разглежда двете най-фундаментални идеограми, формиращи руското и полското културно/литературно пространство за дълъг исторически период и чийто духовно-идеологически резонанс се усеща и в наше време. Обстойно и компетентно докторантката разкрива социално-политическите и религиозни процесите на зараждане и развитие на идеите/митовете „Москва – Трети Рим” и „Полша – предна крепост на християнството”. Но **най-същественият приносен момент** на дисертацията е отражението на тези идеи/митове и тяхното конкретно въплъщение в знакови произведения на руската и полската литература. Именно в тази си част разработката задава основата и възможността за перспективни бъдещи изследвания в тази област, които да обогатят рецепцията на руската и полската литературна традиция.

7. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представени са 6 бр. статии (една под печат). Всички те са по темата на дисертацията и са посветени на важни етапи от нейното разгръщане. Всяка статия развива ключови проблеми от докторската теза и се вписва като интегрална част в изследването.

8. Автореферат

Авторефератът (с обем 33 страници) отговаря на всички жанрови изисквания, дава цялостна и ясна представа за проведеното изследване и адекватно отразява основните резултати, постигнати в дисертационния труд.

9. Критични забележки и препоръки

Логично би било при евентуално публикуване на текста (което горещо препоръчвам) идеята „Полша – предна крепост на християнството“, която има приоритет по време, да се помести преди идеята „Москва – трети Рим“, възникнала цели 90 години *след* полската.

В частта (от с. 121 до с. 154) текстът на изследването твърде натезжава с фактологически подробности, илюстриращи проблема, и при евентуалната бъдеща публикация на труда, може би се нуждае от по-сериозно редактиране и съкращаване. *Обобщенията и изводите* в края на главата (154–161) представят подробен конспект на вече казаното и също могат да се окрупнят в по-компактни формулировки.

Друго, което ми прави впечатление е, че на места присъства само оригиналният текст без превод (с. 165, 167, 211 и сл.), каквито са случаите с текстовете на Филотей или на Иван Грозни и Курбски (с. 233–241, 242–256 и сл.), а в случая преводът е наложителен, поради трудността на езика и стила.

Що се отнася до цитиранията в скоби, е възприет принципът фамилията на авторите да се посочват в превод на български, но понякога се изписва пълният библиографски източник в самия текст (напр. на с. 134, 176), което при книжното издание би следвало да се коригира.

Тези забележки и препоръки са до голяма степен технически и не накърняват научните достойнства на дисертационното изследване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Мина Стойнова *Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва – Трети Рим“ и „Полша – Предна крепост на християнството“ (Polska antemurale christianitatis) през периода*

1444–1683 г. съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос в научната славистика и отговара на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Мина Стойнова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Полска литература)“ като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Мина Георгиева Стойнова в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2. 1. Филология, докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Полска литература)“.

21. 06. 2016 г.

Рецензент: Доц. д-р Николай Нейчев